

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА АКАДЕМІЧНУ СВОБОДУ:
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Алмаші Ірина Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри менеджменту,
підприємництва та торгівлі,*

*Ужгородський торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна*

Трибунська Анастасія Дмитрівна

здобувачка вищої освіти,

*Ужгородський торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна*

Лукач Дмитро Вікторович

здобувач вищої освіти,

*Ужгородський торговельно-економічний інститут
Державного торговельно-економічного університету
м. Ужгород, Україна*

У вищих навчальних закладах, які діють та продовжують надавати освітні послуги в умовах повномасштабної війни надзвичайно важливим залишається збереження основоположних засад освітнього процесу, а саме академічної свободи учасників освітнього процесу. Рівень академічної свободи та автономії навчальних закладів безпосередньо впливають на моделі управління, фінансування, організації навчання, зокрема в західноєвропейських університетах. І саме завдяки ним забезпечується демократизм в організації освітнього процесу, децентралізація управління в університетах [1, с. 56].

Як зазначає Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, концепція незалежності у вищій освіті та науці тісно пов'язана із такими принципами як: університетська автономія, академічна свобода та відповідальність. Оскільки автономним закладам вищої освіти в якості партнерів потрібні незалежні агентства і експерти, які наділені академічною свободою та можуть надати дієві рекомендації для покращення якості освітньої програми. У системі вищої освіти України необхідно надати університетам справжньої автономії, щоб усі учасники

освітнього процесу будували свої відносини на принципах партнерства, довіри й відкритості [2].

Нормативно-правове регулювання поняття «академічної свободи» здійснюється Законом України «Про вищу освіту» [3] згідно ст. 1 п. 3 якого академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом. Науково-педагогічні, наукові та педагогічні працівники закладу вищої освіти всіх форм власності мають право на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом.

У відповідності до ст. 54 Закону України «Про освіту» [4] право на академічну свободу, включає свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі; розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проектів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання; вільний вибір освітніх програм.

У країнах Європи, де окремі університети існують по 6–8 століть, саме поняття академічної свободи має різні змістовні наповнення. Що ж до міжнародно-правового регулювання права на академічну свободу, то в «Рекомендаціях про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти» від 11 листопада 1997 р., прийнятими в м. Париж, зазначено, що «право на освіту, викладання і дослідницьку діяльність може бути реалізованим в повному обсязі лише в умовах академічної свободи і автономії закладів вищої освіти».

Співвідношення між академічною свободою і автономією навчального закладу зазначено так, що автономія є інституціональною формою академічної свободи, і для того щоб належним чином користуватися академічною свободою заклади вищої освіти повинні мати автономію.

На думку окремих фахівців, за показниками академічної автономії Україна відноситься до середньо-низької групи систем вищої освіти через певні обмеження, які встановлені для університетів урядом або міністерством під час відбору студентів, упровадженні нових освітніх програм, забезпеченні якості вищої освіти. Зрозуміло, що цілі освітньої діяльності вищих навчальних закладів не можуть бути досягнуті при відсутності свободи у визначенні методики навчання, науково-дослідницької та педагогічної творчості, вільного пошуку, викладання

та розповсюдження інформації [1, с. 58-61]. Таким чином, необхідно внести зміни в законодавство, якими нормативно закріпити поняття «автономія навчального закладу».

Сутність академічної свободи тісно пов'язано із тягарем відповідальності. Ключовим у її розумінні є приватна автономія індивіда. Приватна автономія визначає суверенний вибір особи, який ні від кого не залежить і на який вибір особи не вчиняється тиск. Ядром розуміння приватної автономії є цілісність особи. Тобто це також мистецтво особи в умовах тиску приймати зважені рішення, побудовані на повазі до гідності та свободи іншої особистості [5, с. 10].

Як зазначає С.В. Заєць в Україні перед органами державного управління постає проблема адекватного адміністрування, делегованого закладам вищої освіти принципу академічної свободи. В окремих випадках автономія закладу вищої освіти обмежує права учасників освітнього процесу під час здійснення ними науково-педагогічної або інноваційної діяльності. Внаслідок збройної агресії РФ значно утискається, знищується академічна свобода національних закладів вищої освіти.

Слід у питаннях правого регулювання академічної свободи запозичувати міжнародних досвід. Так, наприклад, У США запроваджені три корисні джерела (підґрунтя) академічної свободи: політика університету, стандарти акредитації та національні рекомендації з питань політики. Політика академічної свободи університету викладена в довідниках, контрактах, на сайтах і підзаконних актах. Акредитаційні агентства вимагають від освітніх установ захисту академічної свободи. Таким чином, в Україні поки що відсутня практика захисту академічних свобод у закладах вищої освіти [6, с. 34]. Варто у законодавстві, яким регулюється питання освітньої діяльності, визначити підґрунтя (джерела) академічної свободи.

На думку О.Ф. Мельничук академічна свобода складається із трьох взаємопов'язаних складових: свободи наукових досліджень, свободи викладання, свободи навчання. Вказані положення нормативно закріплено у конституціях ряду зарубіжних країн: Болгарії (ст. 23), Бразилії (ст. 5), Греції (ст. 16), Німеччини (ст. 5), Естонії (ст. 28), Іспанії (ст. 20), Італії (ст. 33), Литви (ст. 42), Словенії (ст. 57; ст. 59), Туреччини (ст. 27), Фінляндії (ст. 16), Швейцарії (ст. 20) та ін. Крім того, саме ці складові поняття академічної свободи закріплено в освітніх міжнародних та національних нормативно-правових актах як функція (завдання) вищих закладів освіти [7, с. 65].

Отже, в даній доповіді проаналізовано забезпечення права на академічну свободу, розкрито національний та міжнародний досвід у цій сфері.

Література:

1. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду гуманізації вищої освіти як засобу забезпечення її якості: аналітичні матеріали (частина II). За ред. В. Лугового, Ж. Таланової. К.: ІВО НАПН України, 2016. 111 с.
2. Концепція незалежності у вищій освіті та науці тісно пов'язана із такими принципами як університетська автономія, академічна свобода та відповідальність. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/08/>(дата звернення 07.03.2025).
3. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
4. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
5. Савчин М.В. Академічна свобода та право індивіда на розвиток (про формування світу ідей та обмін ними). *Університетські наукові записки*. 2019. № 69-70. С. 6-26.
6. Заєць С.В. Академічна свобода в університетах України: стан та шляхи зміцнення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія педагогіка*. 2023. №1. С. 33-41.
7. Мельничук О. Ф. Академічна свобода: доктринальні та законодавчі виміри. *Альманах права*. 2020. Вип. 11. С. 63-69.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-480-4-2>

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ НАУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРИФРОНТОВОГО РЕГІОНУ

Бережна Світлана Вікторівна

*доктор філософських наук, професор,
проректор з наукової, інноваційної і міжнародної діяльності,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Війна, яка триває в Україні три роки, поділила наше життя на до 24 лютого 2022 року та після, докорінно змінила кожного з нас, внесла свої корективи в те, що було заплановано. Не стала виключенням і наукова діяльність. На початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну в Харківському національному